

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació
Núm. 16 (juliol-desembre, 2010), pàg. 161-170
Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana
ISSN: 1134-0258

DOI: 10.2436/20.3009.01.69

CENTENARI FERRER I GUÀRDIA: UN BALANÇ HISTORIOGRÀFIC I PEDAGÒGIC

L'origen de la formació d'adults
a Catalunya (1874-1936).
L'associacionisme com a trama educativa
*The origin of adult teaching
in Catalunya (1874-1936).*
Associationism as an educational network

Josep Lluís Rodríguez i Bosch
Universitat Autònoma de Barcelona

Educere est (s)educere

Data de recepció de l'original: maig de 2010
Data d'acceptació: juny de 2010

ABSTRACT

The text proposes a historical exercise which focuses on Catalan popular associationism (community involvement through associations) between 1874 and 1936. A cultural dynamic that is the basis and origin of a first educational framework for what we know of today as adult education.

KEY WORDS: Associationism, Adult Training, History of the Education, Theory of the Education, Third Sector.

RESUM

El text proposa un exercici històric circumscrit en el moviment associatiu popular català, variat i complex, entre 1874 i 1936. Dinàmica cultural que fonamenta i origina una primera trama educativa del que avui anomenem formació d'adults.

PARAULES CLAU: associacionisme, formació d'adults, història de l'educació, teoria de l'educació i tercer sector.

RESUMEN

El texto propone un ejercicio histórico circunscrito en el movimiento asociativo popular catalán, variado y complejo, entre 1874 y 1936. Dinámica cultural que fundamenta y origina una primera trama educativa de lo que hoy conocemos como formación de adultos.

PALABRAS CLAVE: asociacionismo, formación de adultos, historia de la educación, teoría de la educación i tercer sector.

El propòsit d'aquest text rau en la voluntat de significar la història de l'associacionisme popular català (1874-1936),¹ com a element cimentador del que avui anomenem formació d'adults.²

En l'actualitat, com ahir, la formació d'adults és una eina d'autèntica justícia social,³ acció⁴ que suposa l'oferiment d'un pòsit formatiu per a un sec-

¹ El motiu de limitar la nostra exposició a uns anys tan precisos (1874: retorn de la Restauració borbònica i 1936: final de la II República) respon a l'enorme activitat societària que el període escollit ofereix, el qual ve molt pautat per un important ànim formatiu. Dit això, ara i ací, és prudent indicar la subtil diferència entre sociabilitat (relació interindividual espontània: una trobada al carrer) i associacionisme (manifestació intencional i quasi sempre institucionalitzada: un casal de joves). Àdhuc, si es vol, encara es pot fer una altra partició. Segons Tönnies, sociòleg alemany, podem parlar de comunitat-gemeinschaft: agrupació natural de vincle afectiu (la família, la nació...) i d'associació-gesellschaft: agrupació per voluntat dels mateixos membres (col·legi professional, sindicat...).

² Sobre l'actual reglament de la formació d'adults, vegeu DOGC núm. 5496, de 02/11/2009 (Decret 161/2009, de 27 d'octubre, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria per a les persones adultes).

³ Potser, per aquest motiu (en l'àmbit català), la Direcció General de la Formació d'Adults s'ha emplaçat –tradicionalment– dins el Departament de Benestar i Família. Fa pocs anys, i amb l'arribada del primer tripartit al govern (PSC-ERC-ICV), la comesa ha derivat vers el Departament d'Educació.

⁴ El mot *acció* està pres de ARENDT, HANNAH, *La condició humana*. Barcelona, Paidós, 1998, pàg. 97-276. Aquí, concretament, l'autora enumera els seus tres tipus de relacionalitat amb el món: labor, treball i acció. Seguint les seves intuïcions, l'acció correspondria a aquell valor de canvi que trenca amb el temps habitual fins llavors. De fet, aquest és el sentir general de l'alumnat que enceta la seva etapa formativa en l'adulthood.

tor de persones deficitari d'educació.⁵ Aquest decantament posa de manifest la finalitat de democratitzar, d'eixamplar l'horitzó instructiu del gran gruix. Heus ací un exercici majúscul de llibertat. Un altre assumpte, però (i almenys en l'hora present), esdevé la possibilitat de canvi i promoció social que aquesta realitat hauria de garantir.⁶ A més, també cal tenir en compte que, habitualment —malgrat que no sempre— els demandants sol·lícits d'aquest tram acostumen a ser les capes socialment de gènere més humil.

Un cop feta aquesta breu entrada, és de rigor abordar ja la nuesa de la temàtica. Primerament, caldria fer una ullada exacta de l'època històrica en què esclata aquest moviment associatiu popular. Sens dubte, i segons el meu modest parer, es tracta d'un dels trams històrics recents més convulsius i suggeridors alhora. Aires de renovació llibertària⁷ impregnen una societat amalgamada de tendències i sigles, les quals —en ocasions— (mal)viuen aferrissadament contraposades. Tant és així que, àdhuc, massa sovint, aquesta llibertat cau en malaltia (abús) i dóna lloc a situacions violentes i forassenyades: pistolisme, assassinats polítics, caps de turc... També cal posar de relleu l'assentament del procés industrial (sobretot, l'activitat productora de teixit). Aquesta nova economia incideix diàfanament en la regulació dels vells i nous estrats socials: la pagesia (col·lectivitat que encara espera la reforma definitiva del camp), l'obrerisme (corrent assalariat amb la seva versió sindicada; a voltes, però, amb trets anarquitzants), la burgesia (petita i mitjana) i l'aristocràcia (oligarquia propra al borbonisme reial més ranci).

⁵ Per dèficit educatiu entenem aquella situació en la qual hom no es pot realitzar com a persona plena en la vida quotidiana, és a dir, en la qual es troba mancat d'aquells ensenyaments originaris (nuclears) adreçats a bastir la seva humanitat. Evidentment, i sense aquest fons essencial, la tasca de conformar una ciutadania responsable esdevé una praxi força complicada.

⁶ Abans, i a diferència d'ara, formar-se pressuposava (era sinònim) d'optar a un ventall d'oportunitats que revelaven un millor confort vital. En altres paraules, la formació s'erigia com una autèntica assegurança promocional. Malauradament, la panoràmica contemporània no proporciona aquest goig, ans al contrari, aboca de ple a les formulacions de la precarietat. És fals, doncs, afirmar categòricament avui (si no hi ha remei a la vista) que un accés reeixit a l'educació implica certa millora social.

⁷ Fruit d'una alteritat màxima (graó sublim de l'ètica), apostem per una llibertat fundada sota els auspicis de la responsabilitat. O sia, l'autoritat d'altri (heteronomia) és l'element que guia l'acte del jo (autonomia). Més senzill encara: qualsevol actuació compta amb una resposta legitimada èticament. Així doncs, és evident, si focalitzem els anys del nostre estudi, que la llibertat fou mal entesa per alguns col·lectius de tall radical. Recordem que foren temps d'assassinats ben sonats per part d'uns i d'altres: Francesc Ferrer i Guàrdia (esdeveniments de la Setmana Tràgica: 1909), Francesc Layret (advocat obrerista i líder nacionalista: 1920), Salvador Seguí, «el Noi del Sucre» (figura principal de la CNT: 1923). Més tard hi hagué la cacera de religiosos... Per tant, és notori que la llibertat no es va copsar majoritàriament com un traç heterònom. Per a un enfocament exclusivament educatiu, adreceu-vos a BÀRCENA, F. i MELICH, J. C., *La educación como acontecimiento ético. Natalidad, narración y hospitalidad*. Barcelona: Paidós, 2000.

D'aquest ampli trepig, sorgeixen modalitats polítiques i eclosions ideològiques ben variades. Així tenim: la Lliga Regionalista (catalanisme centrat d'arrel burgesa, que s'inclina per graus de sobirania negociats amb l'elitisme monàrquic de la Restauració. Cambó i Prat de la Riba en foren els braços capdavanters), Esquerra Republicana de Catalunya (catalanisme republicà d'esquerres, hereu d'Estat Català, que està a favor d'un model federal de descentralització dels pobles ibèrics. Macià i posteriorment Companys van ser-ne els dirigents més emblemàtics), la Confederació Nacional del Treball (agrupament anarcosindical de treballadores i treballadors; Salvador Seguí va encapçalar aquesta formació obrera), el POUM (Partit Obrer Unificat Marxista; Andreu Nin representà aquesta via) i el Partit Lerrouxista (política republicana radical i de tuf anticatalanista; Lerroux en fou l'artífex). Bàsicament, aquest és el retrat heterogeni del final i l'inici de segle (XIX i XX) marcat per un afany d'alliberament, conseqüència d'un ofec massa dilatat. Per aquesta raó, i com ja s'ha insinuat, aquests decennis també es caracteritzen per una radicalització dels respectius posicionaments: vagues, revoltes, enfrontaments, crispació, mort... Tragèdies desgraciadament molt habituals per a una ordenació diària del tot immunitzada.

Descrit ja el xup-xup d'aquests anys, potser arriba el moment d'explicar l'aparició dels diferents centres associatius culturals. Tots, siguin del tarannà que siguin, atenen a un desig de refermar una identitat grupal.⁸ Vist així, l'associacionisme es presenta com un vehicle reforçador d'uns llaços comunitaris. És paradoxal notar, malgrat la disparitat d'objectius fundacionals, que cada organisme engega la seva activitat formativa a causa d'una deixadesa instructora per part de l'Estat (falta de recursos, programaris inadequats, planificació poc substancial, previsió minimitzada...).

⁸ Sobre la procedència de les iniciatives, aquestes poden ser de sustentació ben desigual. Per exemple, en l'àmbit popular gaudim de projectes fonamentalment d'estigma agrícola, artesà, menestral, obrer, sindical... No cal dir, tot i que ho ressaltem, que l'impuls de la plebs és qui aglutina la gran majoria de propostes. A més, també és sa que la seva desvinculació de l'Estat (de la mateixa manera que de l'economia benestant) produeixi una confecció alternativa i crítica amb l'estatu quo. Nogensmenys, també existeixen ambients de formalitat burgesa. Exemples confrontats són: l'Ateneu Català de la Classe Obrera de Barcelona (1861), contestatari amb allò disposat i l'Ateneu Obrer de Barcelona (1881), submís a les regles del joc. Pel que fa a les denominacions –adscrites dins l'extensa pluralitat comunitària– són ben eclèctiques: ateneus (agrícoles, obrers, sindicals...); centres (esportius, excursionistes, folklòrics...); casals (culturals, musicals, dansaires...); associacions confessionals (confraries, gremiats, congregacions de pietat...); societats de socors mutu i beneficència (cases de misericòrdia, hospicis, orfenats...); cooperatives; casinos; esplais... Com es pressent, la tirallonga és gairebé inacabable. De tota manera, l'autèntic projecte cultural supera la inèrcia de les formacions socioideològiques. En resum, podem sintetitzar que els vectors més influents per a l'agrupació popular a Catalunya són: l'esbarjo, el mutualisme i la laboralitat.

En definitiva, tot aquest panorama, allò que veritablement denota, és una carència estatal d'una legislació educativa resoluda dels problemes reals que la societat civil demanda. Així doncs, una àmplia reformulació governamental hauria d'haver estat la urgència prioritària davant l'allau dels nous reptes. Tanmateix, i gràcies a aquest desajust, podem gaudir —en alguns casos fins avui— de la florida d'un quantios nombre d'agents associatius (la majoria de signe popular), els quals són cabdals per a configurar la cultura oficial del país.

Com rebla Pere Solà: «Amb prou feina s'ha vist la importància de les institucions culturals no estatals en relació amb la cultura oficial».⁹ I més avall, continua: «*L'equació cultura catalana igual [la cursiva és de l'autor] a cultura burgesa queda desmentida i desbordada pels fets*».¹⁰ Per tant, i seguint aquestes cites, és obvi que la cultura oficial s'enriqueix de l'aportació popular, com també, que la burgesia hegemònica fracassa en l'intent de monopolitzar la cultura catalana.

És quelcom confessat que promoure instàncies culturals d'aquesta mena reclama una sèrie de condicionants previs. D'antuvi, una nítida consciència d'allò que es vol forjar. Sense aquesta claredat inicial resulta embullat seguir el perfil de la seqüència. Acomplert això, calen també altres requisits: assenyalar unes fites axiològiques conseqüents amb la inspiració pròpia de l'agrupament; una política i estratègia cultural ben definida; assolir els mitjans (econòmics, materials i personals) adients a l'entorn; perfilar objectius concrets a assolir a curt i a mitjà termini; registrar l'activitat al Govern Civil (tràmit que es fa poc i esbiaixadament); produir activitat institucionalitzada (realitzacions culturals, artístiques, pedagògiques) i, en darrer lloc, saber de la provisionalitat de qual-sevol estructura a mercè d'un fluir temporal.

Ara bé, res de tot això no hauria estat factible sense una obertura decidida de les condicions vitals. D'una banda, es redueix la jornada laboral.¹¹ Retoc que suposa l'aparició d'un temps desconegut fins llavors: l'oci. Òbviament, aquest canvi és clau per a fer emergir l'escenari cultural. Sense aquest reajustament, la població treballadora mai no hauria pogut optar a una formació (d'adults),

⁹ SOLÀ I GUSSINYER, Pere, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona: La Magrana, 1978, pàg. 7.

¹⁰ *Ibid.*, pàg. 10.

¹¹ Per contrastar aquesta informació, recordeu la vaga del sector tèxtil (1913) que reivindicava una jornada laboral de nou hores, i pretenia estimular la llei de 1912, que apuntava suprimir —paulatinament— el treball nocturn femení a les indústries i l'ocupació de menors de 14 anys. En aquest sentit, també fou capital la vaga de la Canadenca (1919).

després d'haver finalitzat el seu torn de treball. I de l'altra, també es donen uns pressupòsits d'ordre formal, els quals són assoliments de crides llibertàries: dret d'expressió, reunió, manifestació, abolicció de la censura... Així doncs, la gradual irrupció del temps lliure juntament amb els guanys individuals i grups aboquen al primer empelt d'una embrionària formació d'adults.

Pel que fa als continguts, tenen una doble direccionalitat: o bé tecnicoaplicatius o bé complementaris. És a dir, els primers ajuden a formar-se en tot allò circumscrit a la realitat dels oficis i, els segons, faciliten un millor concurs dins l'àmbit de la cultura àmpliament entesa. D'aquesta manera, hom pot rebre ensenyaments pràctics relacionats amb el món professional i, de forma anàloga, pot conjugar els coneixements amb temàtiques estrictament personals.¹²

L'entrada conscient i ferma d'una generalització dels continguts significa donar paraula¹³ a aquells que —per obligació fàctica— havien estat forçats a un reductor mutisme excloent. A poc a poc, els sense veu van encetant la gaubança d'una vida autènticament pública. De tot això, se'n desprèn un nou model cultural desconegut fins llavors: la cultura prové i ateny tothom. Sens dubte, aquest replantejament (l'atterratge popular en cultura), dóna lloc a corrents a bastament referenciats com el naturalisme, el modernisme, les noves avantguardes...¹⁴

Un altre salt rellevant fou el pols esmerçat contra l'analfabetisme. I ací, una vegada més, l'associacionisme educatiu hi jugà un paper destacat. Des de postulats diversos, un munt de persones ideen maneres per a anul·lar aquesta xacra

¹² Ací, es fa necessari tenir en compte l'esforç rellevant que va representar instruir les *capes populars*. Una instrucció que fou beneficiosa per al conjunt del territori, malgrat la lògica temença burgesa que veia perillar el seu excés de predominança. Verament, l'educació es vestia com a fórmula garant de la igualtat perquè anhelava eixugar la injustícia dels desequilibris. Així, també es converteix en una eina de lluita que pretenia, i aconseguí satisfer, uns drets i deures unitaris —no discriminatoris— per a tota la ciutadania.

¹³ Donar paraula, en definitiva, no és res més que incitar l'altre a la participació. En aquest sentit, es fa acurat subratllar dos textos d'un autor (filòsof) de gran vàlua. Vegeu DERRIDA, Jacques, *Dar (el) tiempo I: la moneda falsa*. Barcelona: Paidós, 1995 i, *Adiós a Emmanuel Lévinas. Palabra de acogida*. Madrid, Trotta, 1998.

¹⁴ Per noves avantguardes entenem moviments com el cubisme, el dadaisme, el surrealisme, el nou art soviètic... Totes van ser formes artístiques provinents de les primeres dècades del segle XX. És important notar com cap de les citades està promoguda per intel·lectuals. De fet, l'intel·lectual és percebut per la força proletària com un petit burgès, ja que sovint s'arrenglera amb aquells que ostenten els diners. Per il·lustrar aquest casament, Pere Solà extreu el següent brisall del setmanari *L'Opinió* (17/03/1928): «Eugeni d'Ors va iniciar ja fa temps una època de predomini dels pactes, dels esnobs i dels professors, gent gairebé incomunicada amb el poble [...] Comprenem perfectament que per a un literat distingit no podia tenir cap amenitat aquella lluita [...] Li tenia més compte de lliurar-se a la contemplació de les coses plàcides». Resseguint les inicials de la signatura, s'ensuma que l'autoria de l'article pot ésser de Martí Vilanova.

social. Desafiament que resulta més tràgic en el cas de les dones.¹⁵ Una rèmorra que, de mica en mica i per fortuna, es va foragitant. Precisament, un dels indicadors de la vivacitat de l'educació popular són els índexs d'alfabetització.¹⁶

Seguint aquestes pautes, convé recordar que tot aquest nou paisatge respira forta influència d'origen europeu. Concretament, el germen d'aquest progressisme cal cercar-lo en els programes il·luministes de divulgació universal, els quals volen assegurar un alliberament, individual i col·lectiu, inscrit en els valors de llibertat, igualtat i fraternitat proposats per la raó i la ciència. Sense demora, aquest flux també arriba a Catalunya acompanyat d'una intensa beninguda, fruit d'un veïnatge privilegiat amb Europa. Per tant, la iniciàtica formació d'adults no és un fenomen particular i aïllat d'un reducte concret, sinó que respon a un onatge que campa per bona part del vell continent.

Com apunta Pere Solà: «La KulturKampf burgesa de les dues primeres dècades de segle troba dos terrenys de projecció predilectes o predisposats. Val a dir que són dos terrenys la possessió dels quals és de vital importància per a una ideologia que malda per imposar-se. Em refereixo a la literatura i les arts en general, d'un cantó; i a la pedagogia i formació d'adults, de l'altre».¹⁷

Dissortadament, no tot van ser flors i violes. A casa nostra, un primer estancament es va produir amb el cop d'estat de Primo de Rivera. Una dictadura militar (1923-1930) que va il·legalitzar i perseguir els partits polítics i sindicats obrers (CNT), va dissoldre la Mancomunitat de Catalunya¹⁸ (ja desvirtuada d'anys ençà), i va encarregar-se també de reduir i manipular tota l'embranchida cultural i social aviada durant el primer aflorament associatiu. A

¹⁵ La dona acostuma a enrolar-se en entitats pietoses gravitatòries de l'ens eclesiàstic. És allí, on la gran majoria aprofita per alfabetitzar-se.

¹⁶ Sobre percentatges de població alfabetitzada, vegeu SOLA I GUSSINYER, Pere, *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 1998, pàg. 454-457. En aquest sentit, no hem d'oblidar la correspondència entre la puixança del grau d'alfabetització i l'augment de la diversitat associativa. Clarament, les persones il·lustrades esperonen positivament la riquesa general del país. Fins i tot, l'atreviment a emigrar els és més fàcil.

¹⁷ SOLA I GUSSINYER, Pere, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, ja citat, pàg. 84.

¹⁸ La Mancomunitat de Catalunya (1914-1925), mitjançant un real decret, fou la unió de les diferents diputacions provincials amb fins d'exclusivitat administrativa. Impulsada des de la Lliga Regionalista, tenia com a objectiu prioritari aconseguir un mínim d'autogovern. La seva contribució s'adreçà principalment al camp de les infraestructures, la cultura i l'educació. Plantats en aquest darrer estadi, cal subratllar l'Institut d'Educació General (13 de maig de 1914): intent larvari d'ordenar la formació elemental, i recollint l'herència del primer, el Projecte d'Educació General (16 de maig de 1918): iniciativa que pretén reglamentar les diverses tonalitats de cultura popular.

mode d'exemple, l'embat ateneístic¹⁹ es tergiversa amb gran celeritat. Els diferents espais (l'aulari, la biblioteca, la ludoteca, la sala de lectura...) es menys-tenen i passen a ser formats únicament residuals. A més, l'economia tampoc hi ajuda gaire. El tradicional finançament (la quota dels abonaments, la protecció dels filantrops i societats benefactores, o bé, la difícil llicència d'una subvenció oficial) va perdent gas i deixa la viabilitat dels projectes en situació molt precària.

Després d'aquest segment històric, la situació política es capgira de forma molt admirable. Extingit ja l'alçament primoriverista, la Restauració borbònica intenta retornar a la fase parlamentària anterior (1923), però la voluntat fracassa estrepitosament. Així doncs, el pas endavant s'estableix amb la proclamació de la II República (el 14 d'abril de 1931).

Aquest nou gir afecta de ple les formacions culturals. Durant aquest lapse, les diverses entitats comencen a especialitzar-se en ensenyaments més tematitzats i difonen els últims avenços en matèria pedagògica.²⁰ Aquests detalls porten a la desaparició lenta, però irremeiable, de la tasca enciclopèdica. Ara, les programacions deixen de ser generals per esdevenir parcials. Vist així, i en comparació amb l'aculturació anterior (deutora de la preeminència restauracionista), la II República trenca completament amb aquella actitud involucionista: regressiva, paternal i autoritària. Sens dubte, l'embombament republicà pren gran volada gràcies al suport incondicional de l'emancipació popular.

Sota aquesta batuta, el perfil curricular bàsic queda impartit per les següents matèries: escriptura, lectura, aritmètica (elemental i mercantil), llengua castellana,²¹ llengües estrangeres (anglès i francès), història, música, dibuix (artístic

¹⁹ Per ateneu capim una societat científica i literària dedicada a elevar el nivell intel·lectual dels seus associats mitjançant discussions, conferències, cursos, lectures...

²⁰ Catalunya, de sempre, ha desenvolupat un discurs pedagògic preconitzador. Seguint aquesta sintonia, la II República escampa arreu bona part d'aquest esperit. Concretament, la innovació s'assadolla de la deu intel·lectual de l'Escola Nova. Una pedagogia que secciona els seus principis rectors en: a) l'educació ha de satisfer les necessitats i els interessos de l'educand; b) l'escola forma part de la mateixa vida; c) la cooperació és més important que la competició, i d) l'aprenentatge passa sobretot per la resolució de dificultats. Algunes personalitats catalanes són pioneres en aquests terrenys: Baldiri Reixac (avant la lettre), Francesc Ferrer i Guàrdia, Pau Vila, Joan Bardina, Rosa Sensat, Alexandre Galí, Artur Martorell... Per a una consulta més substanciosa, vegeu FULLAT, OCTAVI, *Paideusis. Antropologies pedagògiques contemporànies*. Barcelona, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1990, pàg. 97-115.

²¹ Fixem-nos com la llengua catalana pateix un emmudiment preocupant. El seu aprenentatge és escàs, i a més, l'ensenyament de les altres disciplines s'expressa majoritàriament en castellà. Però, a mesura que la nova República avança, el compromís lingüístic va guanyant enters. Tanmateix, una actitud de sempre incondicional vers el català prové del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, agrupament obrer reformista) situat a la Rambla barcelonina de Santa Mònica. La història

i lineal) i disseny industrial.²² En totes, s'intenta procedir lluny dels dogmes a fi de procurar el lliure ensenyament de l'adult. Malgrat aquesta declaració de bones intencions, no sempre s'aconsegueix la salut desitjada.

Certament, allò que ningú pot qüestionar és la força guaridora que la formació d'adults va proporcionar a la II República.²³ Se li va encomanar l'extirpació de les dolences socials que assotaven la convivència diària de la gent. En un primer moment, el repte només va ser encarat per l'obrerisme. Però, més tard, les aules també foren ocupades per persones de tot origen. L'interclassisme es comença a assentar. Fins i tot, ara la burgesia comprèn el valor de la formació: «En certa manera, intenta de racionalitzar una exigència elemental del desenvolupament capitalista, de l'industrialisme. No es poden tirar endavant noves branques de producció sense mà d'obra qualificada».²⁴

Havent ja repassat els principals fets històrics, ara cal plasmar succintament la distribució cronològica dels diferents models associatius. Durant l'herència dinovena, l'hegemonia és liderada —substancialment— per entitats eclesíastiques, societats de socors mutu i agrupacions d'esbarjo. És a dir, hi ha un evident predomini confessional. Un segon tram, els primers decennis del segle XX, es caracteritza per l'aparició de dos nous grups en alça: els sindicats i foment agraris i els centres professionals d'arrel obrera. Nogensmenys, la primera posició encara és ocupada pel tint de la paròquia.

Ara bé, el gran tomb arriba amb la II República. Ací, el projecte politico-cultural es considera laic i l'ordit associatiu, progressista. Per això, la confessionalitat abandona l'esglaó de privilegi exhibit fins llavors. La nova florida irradia ara vers l'associacionisme juvenil i els cercles culturals. Lògicament, aquest fort esclat empeny a una massiva adhesió. Pere Solà encara precisa més:

d'aquesta entitat és ben peculiar. Fundat l'any 1903, s'allista ideològicament dins el nacionalisme moderat de la Lliga. Emperò amb els anys, el seu catalanisme es reubica i passa a simpatitzar amb judicis més propers a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Avui, encara existeix i ufaneja d'haver celebrat —fa poc— el centenari. L'actual president és l'amic i arenyenc Agustí Barrera i Puigví. El CADCI és un testimoni ben explícit de la relació entre associacionisme i construcció nacional.

²² Aquest currículum també es completa amb l'aprenentatge d'alguns oficis. Així, hi ha ateneus que diàriament ofereixen classes de: paleta, marbrista, picapedrer, escultor, manyà, mecànic, electricista, forjador, argenter, fuster, ebenista, tallista, torner, pintor, dibuixant, delineant, brodadador, gravador, impressor, teixidor...

²³ En l'àmbit educatiu, el guariment encara va més enllà. És en aquest trànsit republicà que es basteix un pla molt engrescador. Es tracta de les universitats populars. Iniciativa que segueix insistint en l'obligació d'estendre la formació a tothom.

²⁴ SOLÀ I GUSSINYER, Pere, *Els Ateneus Obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, ja citat, pàg. 74.

«Cal insistir en el que ja s'ha apuntat: encara que la quantitat d'adherents no sempre vol dir nivells de participació interna més significatius ni incidència social o projecció exterior més gran [...], no hi ha dubte que indica les línies majoritàries per on s'expressa la sociabilitat local».²⁵

Fins ara, tot el desplegament associatiu frueix d'un mateix aforisme. Sols la complexitat social²⁶ genera alta riquesa associativa. Altrament dit: un poble sense associacionisme camina ferit d'existència. Per això, i a mode de final obert, hem de tornar a lloar l'esforç col·lectivista impulsor de processos formatius i d'amplis arcs llibertaris. Totes aquestes dinàmiques —atiades des dels marges— ajuden a cohesionar una societat civil folgadamment acolorida, la qual només creix i madura en consonància amb la seva formació.

²⁵ SOLÀ I GUSSINYER, Pere, *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana... (1868-1964)*, pàg. 380.

²⁶ Un apunt punyent sobre el concepte de *complexitat social* és l'aportació de LUHMANN, Niklas, *Sociedad y sistema: la ambición de la teoría*. Barcelona: Paidós, ICE-UAB, 1997, pàg. 9-39. Aquest sociòleg alemany (vingut del ram jurista) defensa que la societat no és un cos d'individus, sinó un fluid de comunicacions. La seva provocadora teoria de la societat pressuposa uns criteris elementals: generalitat (abastar diversos dominis sense cenyir-ne la validesa a un sol coneixement, factor que prova la fortalesa de la teoria), interdisciplinarietat (recollir el potencial d'altres ciències per intensificar l'esquelet normatiu), complexitat (assumir l'embrollat escenari social únicament reduïble mitjançant la teoria), sistemitat (corrent sociològica que descriu la societat com a sistema autoreferent i autopoètic, o sia, inclusió de l'entorn com a diferència i producció pròpia de caràcter intern) i funcionalisme (mètode d'arrel estructuralista). El deler de Niklas Luhmann és construir una teoria social ampla que doni resposta (reduktion) a la complexitat existent.